

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ
МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН
ЖАРЧЫСЫ**

**ВЕСТНИК
КЫРГЫЗСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМ. И. АРАБАЕВА**

**АТАЙЫН ЧЫГАРЫЛЫШЫ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК**

БИШКЕК 2014

ЖАРЧЫСЫ
ВЕСТНИК

И. АРАБАЕВ атындагы КЫРГЫЗ
МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН

ЖАРЧЫСЫ

АТАЙЫН ЧЫГАРЫЛЫШЫ 2014

Педагогика илимдеринин доктору, профессор, Орусиянын педагогикалык
жана социалдык илимдер академиясынын анык мүчөсү,
Кыргыз Республикасынын илимине эмгек сиңирген ишмери, Рахимова
Магрифа Рахимовнанын элесине жана 85 жылдыгына арналган

"Илимдин, билим берүүнүн жана тарбиянын актуалдуу маселелери" аттуу
Эл аралык илимий-практикалык конференция

Жарыяланган макалалардын
бардыгы эле редакциянын
көз карашын билдирбейт
Чыккан материалдар Жогорку
аттестациясынын комиссиясы
тарабынан илимий макала катары
кабыл алынат.

Журнал Кыргыз
Республикасынын Адилет
министрлигинен каттодон өткөн.

Журнал Кыргыз
Республикасында жана КМШ
өлкөлөрүндө таркатылат.

ISBN 1654-5611

Дареги: Бишкек ш.,
Раззаков көчөсү, 51
Тел. 66-39-90

ЖИ «Сарыбаев Г.Т.»
басмаканасында басылды.

Башкы редакциялык кеңеш:

1. Абдырахманов Т.А. – т.и.д.,
профессор, башкы редактор
2. Каниметов Э.Ж. – ф.и.к., доцент
3. Конурбаев Т.А. – п.и.к., доцент

Редакциялык кеңешинин мүчөлөрү:

1. Байсалов Дж.У. – п.и.д., профессор
2. Алиев Ш.А. – п.и.д., профессор
3. Акиева Г.С. – п.и.д., профессор
4. Чоров М.Ж. – п.и.д., профессор
5. Калдыбаева А.Т. – п.и.д., профессор
6. Мусаев С.Ж. – ф.и.д., КР УИА
мүчө-корр.
7. Чодураев М.Ж. – геогр.и.д.,
профессор
8. Токсонбаева Э.Т. – п.и.к., доцент
9. Дюшембиева А.О. – ф.и.к., доцент
10. Курумбаева Г.Д. – т.и.к., доцент

.....ности социального педагога.....
.....ические особенности преподавателя ВУЗа.....
.....иологические проблемы молодежи, как объекта военно-патриотического воспитания.....
<i>Ткачѳва С.А.</i> Особенности формирования профессиональной компетентности у студентов в процессе педагогической практики.....
<i>Турусбекова А.Э., Абдалиева Г.К.</i> Кыргыз элинин маданий дѳѳлѳттѳрүнүн негизинде мектепке чейинки балдарга тарбия берүү.....
<i>Турусбекова А.Э., Абдалиева Г.К.</i> Жаштарды өзүн-өзү тарбиялай билүүгѳ тарбиялоо бүтүнкү күндүн талабы.....
<i>Тулобердиев К.К.</i> Трудовое воспитание школьников в сельском социокультурном пространстве.....
<i>Түнгатарова А. К.</i> Система планирования учебно-воспитательной работы в общеобразовательной школе.....
<i>Түнгатарова И. К.</i> Государственно-общественное управление образованием в Кыргызской Республике.....
<i>Тѳрѳбаева Д.К.</i> Болочок медайымдардын кесиптик компетенттүүлүгүнүн мазмуну жана критерийлери.....
<i>Тѳлѳмүшова А.Т.</i> Болочок мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары (Пед. чеберчилик окуу курсунун негизинде).....
<i>Тѳрѳбаева Д.К.</i> Болочок медайымдардын компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык негиздери.....
<i>Узакбаева С.А., Бейсембаева А.А.</i> Компетентностный подход в системе образования современного специалиста.....
<i>Узакбаева С.А., Абилова З.Т.</i> Педагогическая рефлексия как парадигма современного образования.....
<i>Шакенова Э.</i> Особенности психо-социального развития в младшем школьном возрасте.....
<i>Шамканова Г.Д.</i> Балдардын тыбыштык кеш маданиятын өнүктүрүү ыкмалары.....
<i>Шайгозова Ж. Н., Султанова М. Э.</i> Сазсырнай и сабызги – дар тэнгри.....
<i>Эсенгулова М.М.</i> Обучение взрослых как научная проблема.....
<i>Эсенгулова М.М.</i> Педагогические условия обучения взрослых.....

3-бѳлүм. ГУМАНИТАРДЫК БАГЫТ
3 часть. ГУМАНИТАРНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ.

<i>Абдырахманов Т. А.</i> Мусульманское образование и наука в период «Золотого века» ислама.....
<i>Амердинова М.М., Высоцкая М.М.</i> Манипулирование сознанием: генезис и эволюция.....
<i>Амердинова М. М., Жуманалы кызы Н.</i> Правовое воспитание как средство снижения девиантного поведения школьников.....	3
<i>Абылова А.К.</i> Особенности функционирования гипотетических модальных слов в русском и кыргызском языках.....	3

<i>Абдалиева Г.К.</i>	
Кытайлык кыргыздардын манасчылары	31
<i>Асанова Б.Б.</i>	
Молодежь как социально-демографическая группа. Факторы, влияющие на политическую активность молодых	36
<i>Акбеков Т.М.</i>	
Тарбия тарыхы менен	36
<i>Акматава В. С.</i>	
«Манас» эпосуна арналган илимий конференция жана анын илимий тыянактары (1952-жыл)	36
<i>Акназарова А. Ш.</i>	
Кыргыз адабий тилинин түпгүк-чыгыш (ичкилик) диалектисиндеги историзимдер	37
<i>Баймулдинова А. Т.</i>	
Стратегия управления качеством как стратегия управления рисками	37
<i>Джунушева Б.А.</i>	
К истории возникновения вопроса о правах женщин	37
<i>Джумагулова Ж.</i>	
Англис жана кыргыз тилдериндеги сүйлөмдөрдүн маанисине карай бөлүнүшүнө типологиялык жактан изилдөө	37
<i>Жолдошалиева Н. А.</i>	
Ал-абал этиштеринин статистикалык структурасы	37
<i>Жантаев А. С.</i>	
Байыркы кыргыз тарыхын чагылткан көркөм дөөлөт	38
<i>Жантаев А. С.</i>	
Тарых акыйкаттыгын ачкан көркөм дөөлөт	38
<i>Жунусалиева К.Т.</i>	
Тарыхый чындыктын көркөм чыгармада берилиши (Т.Касымбековдун «Келкел», С.Жусуевдин «Курманжан датка» романдарынын мисалында).....	38
<i>Жумалиев С.С.</i>	
“Манас” эпосундагы өсүмдүк аталыштарынын этимологиялык номинациясы.....	387
<i>Жумалиев С.С.</i>	
“Манас” эпосундагы флора аталыштарынын этимологиялык номинациясына аныктоо маселеси	389
<i>Каратаева С.К.</i>	
XIX к. таандык дипломатиялык каттар жана алардын изилдениш тарыхы	392
<i>Колдошев М.</i>	
Бала Манастын балбан катары калыптануусу	394
<i>Макеев Г.</i>	
Алтайстиканын калыптануусу	397
<i>Молдарынова Н.К.</i>	
Современные концепции прав человека	399
<i>Мурзахмедова Г.М.</i>	
Эпос “Манас” текст, текстология маселелери	402
<i>Нуришат Жумабай</i>	
Иле-кыргыздарынын астрономиялык билимдери	404
<i>Омурзакова Н.</i>	
Омор Султановдун поэзиясындагы жаңычылдык	406
<i>Садыкова Н.Ж.</i>	
Кинесикалык тил жана аны колдонуу шарттары	409
<i>Садыкова Н.Ж.</i>	
Көркөм тексттерде вербалдык эмес каражаттардын колдонулушу жана алардын подтексттик маанилери	411
<i>Султанова М. Э., Шайгозова Ж. Н.</i>	
Ортеке: от мифа к обряду и игре.....	414

ий, осуществляющих обязательную, общественно необходимую и общественно полезную деятельность. В этих условиях тенденция к ней выражается в стремлении скорее пойти в школу. Нередко более высокую ступень развития, которой ребенок достигает к семи годам, смещивают с проблемой готовности ребенка к школьному обучению. Наблюдения в первые дни пребывания ребенка в школе показывают, что готовности к обучению в школе у многих детей еще нет.

Симптомом, рассекающим дошкольный и младший школьный возрасты, как раз и становится «симптом непосредственности»¹, между желанием что-то сделать и самой деятельностью возникает новый момент — ориентировка в том, что принесет ребенку осуществление той или иной деятельности. Это — внутренняя ориентация в том, какой смысл может иметь для ребенка осуществление деятельности — удовлетворение или неудовлетворение от того места, которое ребенок займет в отношениях со взрослыми или другими людьми. Здесь впервые возникает эмоционально-смысловая ориентировочная основа поступка. Согласно взглядам Д. Б. Эльконина, в тот момент, когда появляется ориентация на смысл поступка, именно тогда ребенок переходит в новый возраст. Диагностика этого перехода — одна самых актуальных проблем современной возрастной психологии. Л. С. Выготский считал, что готовность к школьному обучению формируется в ходе самого обучения — до тех пор, пока не начнется складываться к концу первого полугодия первого года обучения в школе.

Таким образом, младший школьный возраст является этапом существенных изменений в психическом развитии. Полноценное проживание ребенком данного возрастного периода возможно лишь при определяющей и активной роли взрослых (учителей, родителей, воспитателей, психологов), основной задачей которых является создание оптимальных условий для раскрытия и реализации потенциальных возможностей младших школьников с учетом индивидуальных особенностей каждого ребенка.

Использованная литература:

- Выготский Л.С. Педагогическая психология. М., 1996.
Лассер У. Школы без неудачников. — М., 1991.
Лавыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. М., 1986.
Лихаров А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка. — М., 1993.
Литвинзон Э.Ш. Психологический анализ поступков ученика. — М., 1991.
Меттер М. Помощь трудным детям. — М., 1987.
Рубинский Е.В. Ребенок открывает мир. — М., 1991.
Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника. М., 1974.
Эльконин Д.Б. Психология развития: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М., 2001.

БАЛДАРДЫН ТЫБЫШТЫК-КЕП МАДАНИЯТЫН ӨНУКТҮРҮҮ ҮКМАЛАРЫ

Шамканова Г.Д. - Арабаев атындагы
КМУ ага окутуучу

Эң тарыхый жактан жогорку психикалык кызмат жана чындыкты материалдык-кайра жаратуучу процесс — өнүгүшү үчүн көңүл буруу, кабылдоо, эстутум, ойлоо өндүү психикалык процесстердин калыптанышы жана жүрүш-туруштун жигердүүлүгү зор мааниге ээ.

Өндөөчүлөр белгилегендей, адамдын калыптанышында сол жарымшардын кызматы гана сапаттык секирикти, логикалык ойлоо жана аң-сезим ырааттуу жогорку формаларга жетет. Оң жарым шардын кызматы эң жогорку деңгээлдеги сүт эмүүчүлөр жеткен деңгээлде калып калган деп эсептелген.

Акыркы жылдары кептик кызматка карата сол жана оң жарым шарлардын ролу жөнүндөгү биздин түшүнүгү олуттуу өзгөрткөн бир катар изилдөөлөр жүргүзүлдү. Көрсөтүлгөн процесстерде тигил же бул жарым шардын чыныгы ролун аныктоо маанилүү, себеби бул кеп кызматын башкаруу механизмине тиешелүү жана эң олуттуу жобо кептик процесстерди функционалдык уюштуруу чондорго салыштырмалуу башкача.

Эмгек жана патологиядагы кептик функциянын калыптанышуу механизмин үйрөнүү баш мээнин жарым шардын онто-жана филогенезде аныктоо менен байланышкан. Акыркы мезгилде кептин онтогенезинде маанилүү ролду сол жарым шар гана эмес, оң жарым шар да ойной турганы далилденди.

Эксперименттердин жыйынтыгы: оң жарым шар кептин бүтүн структуралары — блокторду башкарат жана учурда сол жарым шар тескерисинче, өтө майда, дифференцияланган кептик түзүлүштөрдү башкарат. Тыбыштык түзүлүшүнүн калыптанышы эки системанын: кош жана иреттүү өз ара карым-катнашы.

Иреттүү система бак сыяктуу түзүлүшкө ээ; анын уюшулушуна максаттуулук жана уюштуучулук маанилүү.

¹Эльконин Д.Б. Психология развития: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М., 2001.

...белгилүү бир жубу тыбыштын артикуляцияланышы боюнча кандайдыр бир ортодон т...
...бузулган тыбыштар алардан кийин келүүчү тыбыштык элементтин же түйүлдүгүн сактап турат...
Ошентип тыбыштар аныкталган ырааттуулукта тизилишет. Системанын мурунку элементтери кий...
лүүчүлөрдүн негизи болуп кызмат кылат. Баланын кебинин өнүгүү процессинде треплеттүү системанын...
де бүтүн кептик структуралар – блоктор менен иш кылат. Бул көрсөтүлгөн процессти сол эмес, оң жары...
башкарат деген жобо менен толук дал келет. Тилдин эки тараптуу системасынын таасири астында к...
руктуралардын ажыроосу, адегенде бирдиктүү көрүнгөн треплеттик системанын элементтеринин бош...
гуусу жүрөт. Сол жарым шардын башкаруусунун астында треплеттүү системанын элементине кызмат...
баган кептик бөлүктөр бөлүнүп чыгат. Алар мындан аркы ажыроо мүмкүнчүлүгүн түтөтүп, автоном...
тус алды. Алардын треплеттүү системанын алкагынан акырындап бошонуусу жана сол жарым шард...
руусу астында башка системага – эки жактууга биринүүсү жүрөт. Мындан оң жарым шардын кептик с...
(треплетная) өзүн сол жарым шардын системасына (эки жактуу – двойная) караганда өзүн эрте көрсөт...
генездин бүтүшү менен сол жана оң жарым шарлар бүтүн система болуп калат. Ар бири кептин жар...
кабылдоо процесстине өз өзгөчөлөнгөн салымын кошот, мында керектүү анализ менен синтездин зарыл...
магын ишке ашырат.

Балада туура жана таза кепти тарбиялоо – кыргыз тилине үйрөтүүнүн жалпы системасында маанилүү д...
деттердин бири.

Сүйлөй турган тыбыштар, кеп ар кайсы убакта пайда болору белгилүү, ошондой эле ар башка балз...
та бир эле тыбыштын ар башка мезгилде жаралышы мөөнөтү байкалат. Жалпы эрежелерге баш ийген...
туулук бар жана нормадан ашкан чектөө кезденпейт. Балдардын кебинин өнүгүшүнүн түрдүү деңгээл...
дын жеке сапаттарына, бирок эң башкысы бала менен үй-бүлө жана балдар мамилеси жүргүзгөн тарбия...
көз каранды. Бардык балдар эле туура тыбыш айтууга бирдей үйрөнө алышпайт.

Калыптанып жаткан сөздөрдүн көпчүлүгү өнүгүүнүн узак мезгилин башынан өткөрөт, туура айтуу...
тишкенче бир нече жума жана айлар өтөт.

Балдардын тыбыштарды туура эмес айтуусун биз эрте, мектепке чейинки мекеменин кенже топ...
жолуктурабыз. Анда кепти угуунун же артикуляциялык аппараттын жетишерлик эмес калыптанышы...
шартталган тыбышты айтуунун физиологиялык бузулушу байкалат.

Наристе кезде бала айланадагылардын тыбыштарын, муундарын жана сөздөрүн так эмес, бузулган...
кабылдайт. Ошондуктан балдар бир фонеманы экинчи фонемага аралаштырып, кепти начар түшүнөт. Угу...
былдоону өвүктүрүү туура кептин калыптанышына шарт түзөт.

Негизинен баланын кептик дем алуусунун калыптана электигине байланышкан, бала айткан сөздүн...
дугунан улам кептик дем чыгарууну бөлүштүрө албагандыгынан паузалар кезигет.

Сөздү артикуляциялоо дем алуу процессинде, дем чыгаруу фазасында өтөт. Тыбыштардын узун тизме...
айтуу үчүн узак дем чыгаруу зарыл. Сүйлөөдөгү дем чыгаруу бардык булчуңдардын, анын ичинде кабырга...
лык жана ич булчуңдарынын жигердүү катышын талап кылат.

Бул куракта тыбыш айтуунун патологиялык бузулушу да кезигет, бул кепти угуунун бузулушу, ошон...
эле баш мээнин кыртышында дүүлүгүү жана тормоздоо процесстеринин дифференцировкаланышынын жети...
сиздиги, анализатор аралык байланыштын калыптана электиги менен шартташкан мектепке чейинки куракта...
жана мектеп курагында жаш балдардын кебин изилдеген бир катар эмгектерде кептин өнүгүшүндөгү жети...
кендиктер: айланадагылардын айткандарын начар түшүнүү жана сөз-аталыш, сөз-түшүнүктөрдүн корунун аз...
дыгы. Мында туугандардын жана балдар мекемесинин персоналдарынын баланын алгачкы жылдарында кепте...
өнүктүрүүсүнө жетишсиз мамилеси байкалат.

Е.О.Волкова, В.Д.Ермеева балдардын баш мээ кыртышынын ар кандай бөлүктөрүнүн корреляциялык бай...
ланышын изилдөө менен сөздүн сигналдык маанисин бекемдөөдө сол жарым шардын төбөдөн ылдыйкы зона...
ларынын ортосунда күчтүү байланыш пайда болорун белгилешти.

Ошентип, айрым психикалык процесстердин кептик ишмердүүлүктү түшүнүүнүн механизмдеринен тыгыз...
функционалдык көз карандылыгы бар. Акыркыны жөнгө салууда жетектөөчү роль мээ кыртышында ассоциа...
тивдүү – маңдай бөлүгүнө таандык.

Адамда кептик өнүгүүнүн жана абстрактуу ойлоонун өнүгүш мүмкүндүгү анын мээсинин жогору өнүгүшү...
менен аныкталат: кептик функциянын жай калыптанышы анын мээсинин жай жетилишине байланыштуу.

Мотордук кеп – баарыдан мурда мээнин ишмердүүлүгүнүн натыйжасы, ал мыйзам чыгаруучу орган болуп...
саналат. Анда (Брок зонасы) тыбыштардын курамын айтып үчүн кыймылды тандап алуу ишке ашат, артикуля...
циялык аппараттык булчуңдары иштей турган программа түзүлөт. Кептик актынын туура ишке ашышы үчүн...
кептик зоналардын так макулдугу зарыл.

И.И.Павлов дагы “Кеп бардыгынан мурда кептик органдардын баш мээсинин кыртышына барган булчуң...
дук сезим”, – деп айткан.

Өнүгүүнүн жыйынтыгы болуп түрдүү деңгээлдеги татаалдыкта жана жалпылыктагы сигналдардын дең...
гээлдеринин биримдиги саналат – универсалдык нерв процесстеринен элементардык нервдик-психикалык про...
цесстер («биринчи сигналдар») аркылуу экинчи сигналдарда – кеп ойлоо актыларында сакталган нервдик пси...
хикалык процесстердин жогорку формасына өтүү саналат.

Н.В.Суханов тарабынан балдардын кебин убагында бардык булчуңдардын тобунда, ал түгүл кол-буттун...
булчуңдарында да электрдик жигердүүлүктүн пайда болушу байкалганы аныкталган. Сүйлөө мезгилинде пайда...
болгон кыймыл борборлордо дүүлүгүүнүн диффуздук иррадиациясы курак менен алгач өсөт, андан соң улам...

дан улам чектелет, ал иррадиация менен алмашат. И.М.Сеченов укпай көрүүгө, карабай туруп угууга, укпай жана карабай жыттоого болорун, бирок кыймылсыз эч нерсе жасалбай турганын жазган.

Кыймыл жандуу материянын негизги биологиялык сапаты болуп саналат, ал өнүгүү «организм – чөйрө» системасын тең салмактоонун негизги механизмнен болуп саналат. Адам организми чөйрө менен жөн гана тең салмактанбайт, жигердүү ыңгайлашат, адаптацияланат, жана бул адаптация процессинде бир жагынан структуралык-функционалдык жактан өркүндөйт, экинчи жагынан чөйрөнү жигердүү өзгөртөт жана ыңгайлаштырат.

Онтогенездин бардык этаптарында адам өмүрү үчүн кыймыл анализатору чоң мааниге ээ, ал мээ кыртышынын бөлүктөрүнө такай көзөмөл жүргүзөт, анализаторлор аралык интеграциялоонун жогорку аппараты болуп саналат. Балдарда кыймылдын калыптанышы физикалык өнүгүү менен тыгыз байланышкан, ага мектепке чейинки мекемелерде жетишсиз көңүл бурулат.

Адамдын мотордук тутумунда анын жүрүм-турумунда, ишмердүүлүгүндө, кебинде анын индивидуал катары, анын кайгалангыс индивидуалдуулугу, практикалык жактан бүткүл мүнөздөмөсү чагылат.

Психомотордук өнүгүү мотордук өнүгүү менен тыгыз байланышта жүрөт. Баланын денесинин кыймылы жана анын көрүү, угуу, даамдоо, тең салмактык, кинетикалык жана башка сезимдеринин кабылданышы өнүгүүнүн алгачкы этабында интеллектуалдык таанып билүүгө караганда курчап турган дүйнөнү көрсөтүүнүн элементардуу деңгээли болуп саналат. А.Н.Леонтьев И.Н.Поддьяков кеп менен көркөм кыймылдын, кыймыл жана кептик анализатордун, айтуу формасынын кыймылдын мүнөзү менен байланышын көрсөткөн.

Адам даражасы боюнча айырмаланган кептик кыймыл актында эркин кыймыл жасагандыктан, бул кыймылдардын башкаруу даражасы да ар түрдүү.

Н.А.Бернштейн кыймылды деңгээлден уюштуруу теориясын сунуштаган, ага субкортикалдуу жана кортикалдуу деңгээлдерди киргизген:

- палеокинетикалык регуляцияларды – дененин булчуңдарын аң-сезимсиз жөнгө салууну, статикалык чыдамдуулукту жана алакан менен шариктерди тогомотуунун, предметтерди кармоонун, позаны сактап калуунун координациясын камсыздайт;

- синергиянын жана штамптардын деңгээли – жалпы кыймылдын ички байланышын түзөтүүнү, анын бөлүктөрүн ылайыкташтырууну, кийинүү мимикасынын көркөм кыймылын, башка талаада күрөшө билүүнү камсыздайт;

- кыймылды көрүү афферентациялоонун жетектөөчү ролунда максаттуу мүнөздө баш-аягы бар тышкы мейкиндик менен макулдашууну камсыздайт.

- мейкиндик талаасынын төмөнкү деңгээлинде кыймылды багыттоонун жана кыймыл учурунда күчтү бөлүштүрүүнү баалоо ишке ашат; бут кийимдин боосун байлоо, чачты тароо, кыймылдагы бармактарга көз салуу, кагазда фигураны жээктеп чийүү – кортикалдуу деңгээл тобуна кирүүчү мейкиндик талаасынын жогорку деңгээли, көрүү-мейкиндик талаасынын афферентациялык системасын өзүнө камтып; шариктерди уюкка киргизүү, айнеге жипти салтоо, айлананы тартууда максималдуу максатка ылайык тактыкты камсыздайт.

- кыймылдардын кортикалдуу деңгээли. Жетектөөчү афференттүү система предметти элестетүү болуп саналат. Афферентация предмет менен аракеттенүүнүн маанилик жагына таянат. Мейкиндик талаасы, жаңы технологиялык санаттык категориялар; жогору, төмөн, аралык, үстүндө, адегенде, кийин. Кыймылдардын контингенти – кеңири мааниде өзүн өзү тейлео, эмгек жана өндүрүштүк иш-аракеттери, спорттук оюндар. Дененин оод жана оң жактарын сезүү;

- кыймылдын символдук координациялоо жана психологиялык уюштуруунун жогорку кортикалдык деңгээли; өз оюн жазуу түрүндө жана оозеки билдирүү; хореографиялык кыймылдарды импровизациялоо. Бул деңгээлдин кыймылы образдуу ойлоого негизделет.

И.А.Бернштейн кепти кыймылды уюштуруунун жогорку деңгээлине – кортикалдуу кепке-символдук координациялоонун жана кыймылды психологиялык уюштуруунун кыймылынын деңгээлине киргизген.

Наристенин өнүгүшүндө кыймылдын интеллектуалдашуусу жана алдардын максаттуу мүнөзгө ээ болушу, алгачкы шарттуу рефлекстий пайда болушуна караганда бир топ кеч болот. Бул интеллектуалдашуу баланын инструменталдык ойлоосунун алгачкы актыларында предметтердин манипуляцияланышынан көрүнөт.

Бала биринчи эле жылдары предмет менен түздөн-түз таанышуудан алардын милдетин билүүгө өтөт жана колдонууга үйрөнөт.

Оюнда жана практикалык ишмердүүлүгүндө бала предметтер арасында түрдүү мамиле түзүүгө, аларды өзгөргөн шартта колдонууга жана кошумча аракеттерди аткарууга тырыша баштайт. Кыймыл жалпыланган мүнөзгө ээ болот.

Көрсөтмөлүү-иштиктүү ойлоо пайда болот. Алгач бул процесс предметтер менен түздөн-түз аракеттенүүсүндө ишке ашыры мумкун. Чындыктын кубулуштарын түшүнүү анын ишмердүүлүгүнө байланыштуу. Демек, баланын психикасынын өнүгүшүн үйрөнүүдө анын ишмердүүлүгүнүн өнүгүүсүн талдоодон себеби ал анын жашоосунун конкреттүү маалыматтарынан түзүлөт.

Ишмердүүлүктүн айрым түрлөрү бул этапта жетектөөчү болуп саналат жана инсандын ишмердүүлүгүнүн ар бир стадиясы белгилүү, ушул этапта баланын ишмердүүлүгүнүн белгилүү жетектөөчү тиби менен мүнөздөлөт.

Мектепке чейинки куракта окуу ишмердүүлүгү жетектөөчү болуп саналбайт. Мектептин алгачкы чон адамда эмгек басымдуу мааниге ээ.

Қолдонулған адабияттар:

1. Бренштейн Н.А. О построении движений. [Текст] / Н.А. Бренштейн. – М., 1947. – 167 с.
2. Поддьяков Н.Н. К вопросу о развитии мышления дошкольников [Текст] // Возрастная и педагогическая психология. / Н.Н. Поддьяков. – М., 1982. – С.128 – 132.
3. Павлов И.П. Полное собрание трудов. [Текст] / И.П. Павлов. – М.–Л.: АН СССР, 1949. – Т.3.
4. Волкова Е.О. Особенности формирования межполушарных связей у детей 7-8 лет при предъявлении значимых и незначимых звуковых стимулов. [Текст] // Новые исследования по возрастной физиологии. Волкова. – М., 1978. – №2 (11). – С. 3-6.
5. Леонтьев А.Н. Психологические основы дошкольной игры [Текст] // Избранные психологические произведения: В 2-х т. / А.Н. Леонтьев. – М., Педагогика. – 1983. – Т 1 – С.303-323.
6. Суханова Н.В. Процесс становления двигательных речевых реакций у детей [Текст] // Новые исследования в психологии и возрастной физиологии. / Н.В. Суханова. – М. – 1972. – №2 – С.149 – 152.
7. Эльконин Д.Б. Психологические вопросы дошкольной игры // Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста [Текст]: сборник статей. / Д.Б. Эльконин. – М., 1995. – С.26-43.

САЗСЫРНАЙ И САБЫЗГИ – ДАР ТЭНІРИ

Шайғозова Ж. П. – КазНПУ им. С. М. Митрополитова
к. п. н., член СХРК
Султанова М. Э – КазНПУ им. С. М. Митрополитова
к. искусствоведения, член СХРК
Казахстан

Абстракт. Традиционные казахские духовые (аэрофоны) музыкальные инструменты сазсырнай и сабыз можно смело назвать «жемчужинами» музыкального искусства тюрков. Их аналоги существуют практически всех тюрко-монгольских народов, и, несмотря на свои небольшие размеры и внешнюю простоту, они обладают чрезвычайно глубоким семантическим смыслом.

Сейчас существует некоторое количество специальной литературы, посвященной исследованию стилистических особенностей казахских музыкальных инструментов, в том числе сазсырнай и сабызгы. Но большинство фокусируется на технических-технологических особенностях, истории и музыкальных свойствах. Мы же преследуем цель показать эти инструменты с другого ракурса – как сакральные объекты, символизировавшие для тюрков предшествующих узловых концепты картины мира древних кочевников Центральной Азии.

Keywords: сазсырнай, сыбызгы, казахские духовые музыкальные инструменты

Сазсырнай – духовой инструмент типа свирели яйцевидной формы длиной 12-15 см, диаметром 9-11 см. Обычно изготавливался из глины. У сазсырнай есть шесть отверстий разной величины для пальцев, с одной стороны пять и с другой – одно. На торце имеется еще одно отверстие, куда дует музыкант. Специалисты отмечают, что на самых древних из найденных сейчас экземпляров на макушке инструмента имеется рисунок Солнца – символа божества, символизирующего волшебную силу звука [1]. Встречаются инструменты с различными узорами, впоследствии весь инструмент мастера начали покрывать глазурью. Орнаментация сазсырнай, вероятно, ранее имела определенный смысл, которая в данный момент утрачена. Сейчас это не столько орнамент (является декор (узор)).

Самый древний экземпляр сазсырнай на территории Казахстана найден при раскопках Отрара в 1971 г. При этом при раскопках Отрара археологами обнаружен целый квартал гончаров, только в нижнем строении горизонта обнаружено 11 мастерских, на верхнем 2 [2, с. 256]. Каждый квартал – махала – имел конкретную специализацию в ремесле; при этом наблюдалась высокая степень организации (возможно цеховая), то есть махалы имели несколько совладельцев. «Хозяева больших мастерских сами непосредственные производители, могли иметь одного или нескольких учеников и подсобных рабочих. Известно, что в Самарканде XVI в. в ремесленной мастерской были заняты мастер (усто), ученик (шагирд) и рабочий (коргар). Мастеру подчинялся подмастерье (халпа, ширик, зирн-заст - закончивший срок обучения ученик, имеющий опыт самостоятельной работы). По мнению М. Е. Массона, мастера, подмастерья и ученики существовали уже в XI-XII вв» [3, с. 11].

Сейчас сазсырнай занимает достойное его место в музыкальной культуре Казахстана благодаря усилиям выдающегося казахского ученого-инструментоведа Булата Шамгалиевича Сарыбаева (1927-1983).

В семидесятые годы Б.Ш. Сарыбаев поставил себе цель по крупицам собрать и восстановить историю традиционных казахских музыкальных инструментов, отыскивая по отдаленным аулам еще живых носителей фольклорной традиции. Результатом стала организация уникального фольклорного ансамбля.

Важно, что помимо непосредственно музыкальной деятельности, он вел активную и обширную просветительскую работу. Его лекции-концерты имели огромный успех у публики, как имеющей подготовку, так и совершенно непрофессиональной. Живое общение, необъятный интеллектуальный и культурный потенциал в лице Б. Сарыбаева даже среди коллег по цеху. Он объяснял, цитировал, играл, учил, и люди невольно погружались в мир казахской музыки, ее историю и историю народа вообще.